

УДК 334.72

Березівський Я.П., к.е.н., асистент[©]*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького***ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВЕЛИКОТОВАРНИХ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ АСОЦІЙОВАНОГО ТИПУ**

Розроблено механізм формування асоційованих форм аграрного бізнесу шляхом трансформації, об'єднання, інтеграції та кооперування особистих селянських господарств на основі асоційованого членства.

Ключові слова: *трансформація, об'єднання, інтеграція, кооперування асоційовані форми*

Постановка проблеми. Процес формування та утворення нових організаційно-правових структур у сільському господарстві відбувався без врахування розмірів господарств, розташування їх об'єктів на території, чисельності працівників, обсягів виробництва та реалізації продукції, складу галузей та підрозділів. А це означає, що не одержав погодженого розвитку зв'язок між організаційно-правовими і організаційно-економічними принципами створення раціональних типів підприємств, а звідси, багато сільськогосподарських підприємств за своїм правовим статусом більшою мірою відповідають структурам малого і середнього підприємництва.

Зараз чітко проявилась тенденція зменшення посівних площ, кількості поголів'я, розмірів господарств за площею сільськогосподарських угідь, збільшення чисельності підприємств, які із-за недостатніх розмірів обмежують використання засобів механізації, раціональних форм організації праці та виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Багаточисельними дослідженнями вчених економістів-аграрників доведено доцільність формування великотоварних аграрних підприємств. Зокрема, теоретичні, методологічні та прикладні аспекти вирішення даної проблеми розглянуті у наукових працях В.Г.Андрійчука, В.Л.Валентинова, А.С.Даниленка, І.Г.Кириленка, П.М.Макаренка, М.Й.Маліка, Т.Г.Маренич, В.Я.Месель-Веселяка, О.М.Онищенко, Р.А. Слав'юка та інших вчених [1-10]. Ці наукові дослідження дуже важливі, однак у пореформений період, який характеризується широким розвитком у сільському господарстві особистих селянських господарств, існує необхідність поглибленого розгляду комплексу важливих питань, пов'язаних з досліджуваним процесом, особливо стосовно формування і широкого розвитку асоційованих форм аграрного бізнесу на основі інтеграційних процесів фізичних і юридичних осіб.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є розробка механізму формування великотоварних підприємств асоційованого типу.

[©] Березівський Я. П., 2012

Виклад основного матеріалу. Формування великотоварних господарств у сучасних умовах має свої особливості, пов'язані, перш за все, з тим, що земля та інші засоби виробництва знаходяться в приватній власності. Ось чому організаційні основи існуючих аграрних формувань повинні ґрунтуватись, насамперед, на посиленні заінтересованості власників у сумісній діяльності на принципах колективних форм організації праці.

Для більшості малих і середніх господарств гостро постає проблема досягнення оптимального рівня концентрації виробництва, що дає можливість застосування та ефективного використання передової техніки та прогресивних технологій виробництва, а це під силу великим господарствам. Тому, подальше трансформування аграрних підприємств повинно бути направлене на оптимізацію як їх розмірів, так і поєднання, адже через організаційні форми будуть використовуватись праця, земля і капітал, які належать власникам. Досвід розвитку сільського господарства розвинутих країн світу свідчить про дію об'єктивної закономірності переваги великого господарства над дрібними. Великі сільськогосподарські підприємства, як правило, працюють більш ефективно і є конкурентоспроможними. В сільськогосподарських підприємствах при раціональному рівні концентрації виробництва значно успішніше можна вирішувати соціальні проблеми колективів.

Андрійчук В. Г. зазначає, що концентрація сільськогосподарського виробництва це зосередження землі, засобів виробництва, робочої сили й обсягу виробництва продукції на одних і тих же підприємствах, що зумовлює збільшення їх розмірів. Отже, показники розміру аграрних підприємств водночас розглядаються як показники концентрації сільськогосподарського виробництва. Такими основними показниками є: площа сільськогосподарських угідь підприємства, включаючи й орендовану землю; авансований капітал підприємства, взятий разом з орендованим майном; середньооблікова чисельність працівників в еквіваленті повної зайнятості; обсяг виробництва і продажу сільськогосподарської продукції [1, с. 575].

Звичайно просте збільшення масштабів виробництва не завжди забезпечує підвищення ефективності виробництва. Це можливо за умови, що кількість призводить до появи нової, вищої якості. Зростання масштабів виробництва повинно супроводжуватись поліпшенням технологій виробництва, вдосконалення форм внутрішньогосподарської організації праці, більш ефективним використанням виробничих потужностей і робочої сили. Проте підвищення рівня концентрації виробництва справляє позитивний вплив на економіку лише до певної межі, перехід за яку призводить до зниження ефективності. В надмірно великих підприємствах ускладнюється процес управління виробництвом, зростають транспортні витрати, погіршується контроль за якістю виконання робіт і дотримання технології. Протидіючим чинником надмірної концентрації є і екологічні вимоги. Тому важливим є досягнення оптимального рівня концентрації виробництва, обґрунтування раціональних (оптимальних) розмірів аграрних підприємств різної спеціалізації з урахуванням їх юридичного статусу і зональних особливостей.

Макаренко П. М. з цього приводу теж зауважує, що господарство може збільшуватись до досить значних розмірів, перш ніж воно повністю вичерпає потенціал великого виробництва. Які ж моменти зумовлюють вичерпність переваг великого виробника? Найчастіше називають такі обмежувальні чинники: удосконалення процесу управління, послаблення контролю за виробничим процесом, тобто зниження ефективності менеджменту; збільшення витрат на транспортування продукції до ринків збуту і внутрішньогосподарські переїзди [5, с. 239].

Отже, навіть при одночасному збільшенні й удосконаленні всіх чинників виробництва та їх ефективній комбінації питання про переваги великого виробництва слід вирішувати в межах раціональних масштабів підприємств, мається на увазі оптимальний рівень концентрації виробництва. Підприємство з оптимальним рівнем концентрації виробництва (за рівних інших умов) може функціонувати рентабельніше і буде конкурентоспроможним. Але також необхідно враховувати і мінімальний поріг концентрації виробництва, нижче якого підприємство буде нерентабельним внаслідок невеликих його масштабів. Тобто, укрупнення виробництва, рівень його концентрації має мінімальну, оптимальну й максимальну межі. Нижче мінімальної межі господарство може бути нерентабельним саме через невеликі розміри. Оптимальний рівень концентрації сільськогосподарського виробництва (за інших рівних умов) забезпечує мінімальну собівартість одиниці продукції.

Отже, у сільському господарстві на базі нової техніки і технологій виведення продуктивніших порід тварин і сортів сільськогосподарських культур постійно відбувається концентрація виробництва. Наслідком укрупнення виробництва у сільському господарстві є скорочення кількості господарств при одночасному збільшенні рівня концентрації виробництва, насамперед на великих підприємствах. Очевидно, що у найзагальнішому вигляді концентрацію виробництва і слід визначати як процес зосередження виробництва на великих підприємствах й одночасне зменшення їх кількості у тій або іншій галузі виробництва. Концентрація виробництва зумовлена насамперед науково-технічним прогресом і впровадженням його досягнень у виробництво. Розміри існуючих господарств з часом не дають змоги рентабельно вести виробництво, тому виникає потреба його розширення на новій техніко-технологічній та організаційній основі, посилення концентрації виробництва також ринковою конкуренцією. Саме вона призводить, з одного боку, до банкрутства багатьох підприємств і примусового їх поглинання великими, а з другого – спонукає товаровиробників до добровільного об'єднання.

У контексті цієї проблеми хочемо звернути увагу на подальший розвиток особистих селянських господарств як широкого сектора асоційованих членів аграрного бізнесу. Можливості подальшого розвитку особистих селянських господарств у певній мірі обмежені, здебільшого це спричинено недосяжністю ринків збуту виробленої продукції, відсутністю системи постачання матеріально-технічних ресурсів, скрутним фінансово-кредитним забезпеченням. Традиційні закупівельники продукції, що виробляється в особистих селянських

господарствах, – підприємства та організації споживчої кооперації – практично призупинили виконання своїх функцій, а переробні підприємства орієнтуються на закупівлі продукції у великих сільськогосподарських підприємствах. За цих умов переробні підприємства не можуть повністю завантажити свої виробничі потужності, особисті селянські господарства змушені самостійно реалізувати вироблену в них сільськогосподарську продукцію на ринку. Більше того, власники особистих селянських господарств самотужки вирішують питання виробництва, транспортування, зберігання, переробки та реалізації продукції.

З цього приводу ми схилиємось до досить вдалої думки О. М. Онищенко, який вказує, що незважаючи на те, що сучасних умовах господарства населення, зокрема особисті селянські, слід розглядати як рівноправні з іншими структурами форми господарювання (з огляду на обсяги виробництва, продуктивність використання землі та сукупного ресурсного потенціалу, а також ефективність), подальше розширення ними виробництва сільськогосподарської продукції не можна віднести до стратегічних напрямів формування в Україні ефективної організаційної структури аграрного сектора ринкової економіки. Наявність у сучасний період великої кількості господарств населення як дрібних виробників сільськогосподарської продукції та можливість їх зростання у майбутньому стануть гальмуючими чинниками на шляху до формування на селі системи господарських структур ринкового типу, оптимальних за розмірами землекористування, а отже, і найпродуктивніших та найефективніших. Однак з цього аж ніяк не випливає висновок про необхідність примусово стримувати в даних умовах процес розширення сектора особистих селянських господарств, необхідно поступово усувати причини цього процесу [9, с. 63].

Зважаючи на те, що сектор особистих селянських господарств зазнаватиме істотних змін, особливо це стосується тих з них, які приєднали до своїх земельних ділянок належні їм земельні частки (паї) з метою самостійного господарювання, нами запропоновані шляхи трансформації, об'єднання, інтеграції і кооперування особистих селянських господарств на основі асоційованого членства в більш ефективні організаційно-правові структури (рис. 1). Адже з часом існуюча тенденція до розширення сектора особистих селянських господарств зміниться на тенденцію до його звуження. Певна частина особистих селянських господарств, що господарюють самостійно, зуміють організувати ефективну господарську діяльність, розширять землекористування за рахунок оренди або купівлі земельних ділянок в інших їх власників і трансформуються у фермерські чи приватні підприємства. Ще якась частина таких особистих селянських господарств, не витримавши конкуренції із сільськогосподарськими підприємствами, стануть на шлях об'єднання зусиль на основі асоційованого членства з метою організації приватно-спільного господарювання, створюючи різні неформальні або й формальні об'єднання. Водночас ще якась частина особистих селянських господарств з часом перестануть існувати, передадуть свої земельні частки в оренду або продадуть і змушені будуть вирішувати проблеми власного працевлаштування у сфері сільськогосподарських підприємств або за їх межами. Досить важливим напрямом

на найближчу перспективу є інтеграція і кооперування особистих селянських господарств на основі асоційованого членства з сільськогосподарськими підприємствами і фермерськими господарствами при виробництві окремих видів продукції, виконанні певних робіт, збуті продукції, використанні технічних засобів тощо. Можлива кооперація при відгодівлі худоби шляхом передачі сільськогосподарськими підприємствами громадянам на вирощування або відгодівлю молодняка худоби, забезпечивши його кормами або закупівель у населення молодняка худоби для вирощування та відгодівлі у сільськогосподарських підприємствах. Перспективним є формування системи заготівельно-приймальних пунктів, створення мережі закупівель виробленої продукції в особистих селянських господарствах переробними підприємствами.

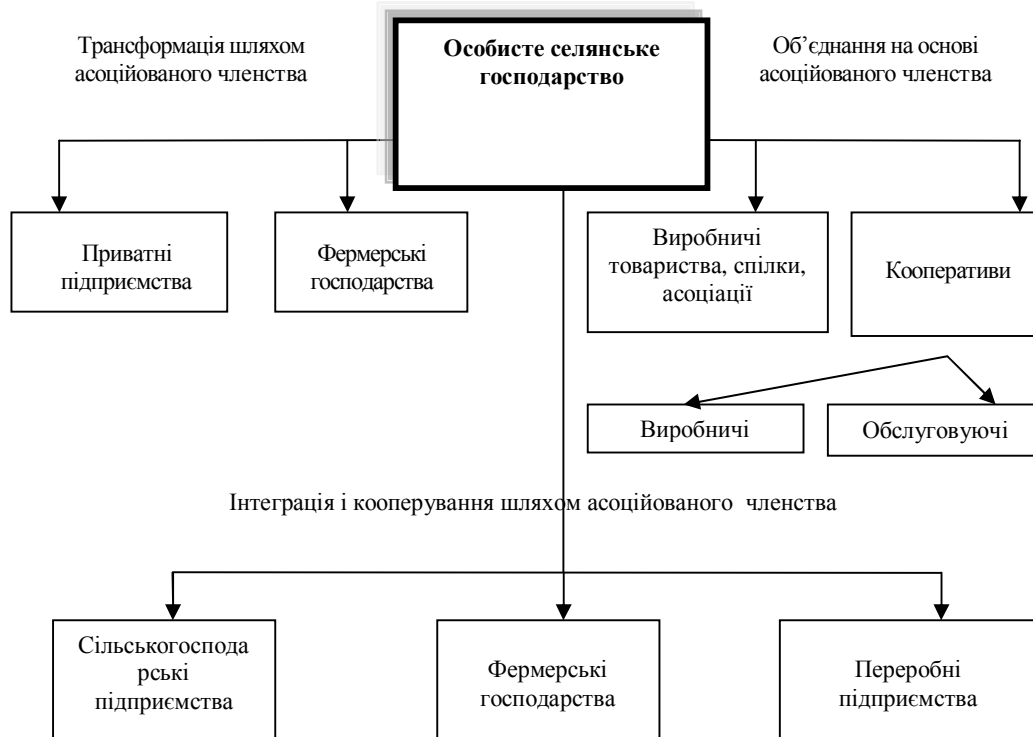

Рис. 1. Шляхи трансформації, об'єднання, інтеграції та кооперування особистих селянських господарств на основі асоційованого членства

Більшість власників особистих селянських господарств не мають сільськогосподарської техніки. Тому доцільно їм організувати кооперативи із спільного використання технічних засобів. В них об'єднуються господарства, що мають різні види техніки та ведуть господарство поблизу. Цим виключається необхідність кожному господареві купувати дорогу техніку, підвищується ефективність використання наявних засобів механізації. Засновує уваги і

вітчизняний досвід організації механізованих загонів, що мають необхідну техніку та здійснюють повний комплекс робіт з обробітку ґрунту, вирощування та збирання врожаю. Всі роботи виконуються у встановлені терміни та якісно. Розрахунок здійснюється виробленою продукцією. Вирішення цієї проблеми можливо і шляхом оренди техніки.

Висновки. Формування великотоварних аграрних підприємств асоційованого типу необхідно здійснювати на основі трансформації, об'єднання, інтеграції і кооперування шляхом асоційованого членства особистих селянських господарств, створюючи такі організаційно-правові форми, які найбільш повно будуть враховувати інтереси власників.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Валентинов В. Л. Регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики / В. Л. Валентинов. – К.: ІАЕ, 2003. – 332 с.
3. Даниленко А. С. Розвиток підприємництва в АПК: теоретико-прикладні аспекти / А. С. Даниленко. – Львів : ІРД НАНУ, 1997. – 224 с.
4. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К.: ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2005. – 452 с.
5. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
6. Малік М. Й. Конкуренентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
7. Маренич Т. Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія / Т. Г. Маренич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 454 с.
8. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34–40.
9. Онищенко О. М. Господарства населення : підсумкові оцінки, прогнози / О. М. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 59–68.
10. Слав'юк Р. А. Асоційовані форми аграрного бізнесу: особливості утворення, практика функціонування, перспективи регулювання: монографія / Р. А. Слав'юк. – Луцьк: Волин., держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 321 с.

Summary

Berezivskiy Ya. P.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskij*

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF FORMING AGRICULTURAL ENTERPRISES OF ASSOCIATED TYPE

The article proposes description of development associated forms of agrarian business by means of transformation, amalgamation, integration and cooperation of private peasant's farms basing on associated membership.

Key words: *transformation, amalgamation, integration, cooperation, associated forms.*

Рецензент – д.е.н., професор Шулський М.Г.